

Ambivalentiška Leonardo Gutausko vieta lietuvių literatūros lauke

Anotacija: Akstinu straipsniui tapo klausimai, kaip tirti menininko dalyvavimą dviejuose skirtinguose meno laukuose, kaip koreliuoja juose užimamos padėty, cirkuliuoja juose kaupiamas simbolinis kapitalas. Atsakyti į juos bandoma analizuojant Leonardo Gutausko poziciją lietuvių literatūros lauke.

Atsižvelgiant į „dvilypiu/ dvigubu/ daugialypių talentu“ recepcijoje vadinamo Gutausko kūrybinę biografiją, straipsnyje išskiriami trys sąlygiški „vaidmenys“: Gutauskas-poetas, Gutauskas-dailininkas, Gutauskas-prozininkas. Bandant suvokti šių vaidmenų specifiką ir tarpusavio santykius, svarstoma, kaip formavosi ir keitėsi Gutausko pozicija literatūros lauke, kas lėmė, kad, nepaisant palankių debiutų, pelnytų premijų ir kitų „išventinimą“ į šį lauką liudijančių aspektų, jis netapo reprezentacine savo kartos figūra, tarsi vis artėdamas, bet niekaip nepasiekdamas lauko (-ų) centro.

Raktažodžiai: Leonardas Gutauskas, literatūros sociologija, Pierre Bourdieu, lietuvių literatūros laukas, simbolinis kapitalas.

Įžanga

Specialių literatūros sociologijos tyrimų, kaip sąveikauja skirtinguose laukuose užimamos pozicijos, nedaug teko aptikti Lietuvos ar kitų šalių humanitarikoje¹. Galbūt tokia situacija susiklostė dėl to, kad nelengva šias įtampas apibrėžti, pritaikant sociologinį modelį, – reikalingas įvairiapusis kelių sričių, kontekstų

1 Galima paminėti kelis tik iš dalies aktualius pavyzdžius: Wendell Stacy Johnson, „D. G. Rossetti as Painter and Poet“, *Victorian Poetry*, 1965, t. 3, Nr. 1 p. 9–18; Kery Glastonbury, „Shut Up, Nobody Wants to Hear Your Poems!“, 2006, *Cultural Studies Review*, t. 12, Nr. 1, p. 153–172; Bernard Lahire, Gwendolyn Wells, „The Double Life of Writers“, *New Literary History*, 2010, t. 41, Nr. 2, p. 443–465

pažinimas, – o galbūt dėl to, kad neretai (tik ar pagrįstai?) laikomasi prielaidos, jog meno pasaulyje atskiros padėty tiesiogiai nekoreliuoja, yra interpretuotinos vieno ar kito lauko / polaukio rėmuose.

Šiame straipsnyje svarstoma, kaip formavosi specifinė Leonardo Gutausko pozicija, kokią įtaką dailės lauke (su)kauptas simbolinis kapitalas galėjo turėti Gutausko vietai literatūros lauke, kas lėmė, kad tarp savo amžininkų, tapusių kartą reprezentuojančiais lietuvių literatūros klasikais, Gutauskas nėra toks atpažįstamas nei literatūros istorijos, nei populiariosios recepcijos lygmeniu.

Tyrimo šaltiniai – recenzijos, parodų apžvalgos, pristatymai, pokalbiai su autoriumi, kiti tekstai ir dokumentai, surinkti iš kultūrinės ir populiariosios spaudos, taip pat Lietuvos literatūros ir meno archyvo. Straipsnyje remiamasi meno sociologijos, pirmiausia – Pierre'o Bourdieu literatūros lauko teorija. Žvelgiant iš šios metodologinės perspektyvos, problemiškas atrodo klausimas, kokią įtaką Gutausko vietai literatūros lauke ir kūrybos recepcijai galėjo daryti kritikų jam priskirtos „dvilypio / dvigubo / daugialypio talento“, „rašančio dailininko“ ir „menininko atsiskyrėlio“ etiketės.

Lauko struktūra ir pagrindiniai Gutausko vaidmenys

Bourdieu siūlo suvokti meno lauką kaip kovos dėl dominavimo areną, kur kiekvienas dalyvis (*agentas*) yra suinteresuotas siekti laimėjimų ir dėl jų aktyviau ar pasyviau varžosi, kaupdamas simbolinį kapitalą (tekstais, viešais pasisakymais, veiksmais; rinkdamasis veikimo strategiją lauke), tuo tarpu kūrinio vertę produkuoja ne tik patys kūrybos objektai ar jų autoriai, bet ir kiti lauko dalyviai: kritikai, menotyrininkai, leidėjai, redaktoriai ir pan. Sociologas vartoja sąvoką *socialinė trajektorija* arba *sukurta biografija*, kurią apibrėžia kaip „sėkmingų lauko dalyvio pasislinkimų seką struktūruotoje (hierarchizuotoje) erdvėje, kuri pati yra kintanti“². Pasak jo, šis judėjimas gali būti dvejopas: „vykti vienos lauko dalies ribose ir palei tą pačią iššventinimo ašį“ arba „reikšti, jog pereinama į kitą lauko dalį ir darsyk viena specifinio kapitalo rūšis paverčiama kita“³.

2 Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirkščias ekonomikos pasaulis“, vertė Loretą Jakonytė, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*: Chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams, t. 1, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 316.

3 *Ibid.*

Gutausko atveju atrodo aktualu svarstyti, kaip vyksta simbolinio kapitalo cirkuliacija tarp skirtingų laukų (dailės / literatūros) ir polaukių (prozos / poezijos / vaikų poezijos), kaip viename lauke / polaukyje užimamos padėties, patiriamos sėkmės ir nesėkmės veikia menininko įvaizdį ir kūrybos receptiją kitame lauke / polaukyje, o klausiant bendriau – kaip dominuojantieji, arčiausiai centro esantys lauko dalyviai, priima skirtinguose laukuose veikiančių kūrėjų (ar, pavyzdžiui, viską investuojantys į vieną lauką, nežiūri į menininką „įtariai“, neignoruoja?)⁴. Taip pat problemiškas Bernard’ Lahire’o ir Gwendolyn Wells keltas klausimas: „Ar rašytojai gali vienodu intensyvumu ‚investuoti‘ į skirtingus socialinius pasaulius, kurie organizuojami kaip kovos laukai? Ir ar dalyvaujant skirtinguose laukuose [...] jie gali tuo pačiu metu investuoti ir integruoti *illusio* (įsitikinimus ir vertybes) į juos abu?“⁵

Tyrimą kreipiant šių klausimų sąlygota kryptimi ir bandant struktūruoti įvairiapypę menininko kūrybinę veiklą, toliau išskiriami trys Gutausko „vaidmenys“: Gutauskas–poetas, Gutauskas–prozininkas ir Gutauskas–dailininkas. Šią sąlygišką skirtį galima grįsti Bourdieu teiginiu, esą „kiekvienos, net hierarchiškai dominuojančios padėties gyvavimas bei apibrėžtys, skiriamos ją užimantiems, priklauso nuo kitų laukų sudarančių padėčių; o lauko struktūra, t. y. padėčių erdvė, yra ne kas kita, kaip specifinių ypatybių kapitalo pasiskirstymo struktūra, lemianti sėkmę lauko viduje bei išorinį ar specifinį pelną (pvz., literatūrinį prestižą), dėl kurio šiame lauke varžomasi“⁶. Papildoma tokio išskyrimo motyvacija – netoligus vaidmenų aktualumas Gutausko biografijoje skirtingais laikotarpiais.

Gutauskas–poetas

„Daug kas dar prisimena įspūdį, kurį padarė pirmoji L. Gutausko eilių knyga ‚Ištrūko mano žirgai.‘ Smalsu buvo, kad į poeziją ateinama iš dailės, spalvų ir linijų pasaulio. Nenugludintas, kartais aiškiai pagarsintas žodis slėpė sunkiai

4 Šiuo požiūriu iškalbinga Gintarės Bernotienės papasakota istorija: analizavusi Gutausko ir Vlado Braziūno poeziją, pastarąjį susitikusi apie tai informavo. Anot Bernotienės, Braziūnas pasakė „nežinaš jokie poeto Gutausko“. Iš asmeninio pokalbio su Gintare Bernotiene, 2018 04 06.

5 Bernard Lahire, Gwendolyn Wells, *op. cit.*, p. 446.

6 Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirksčias ekonomikos pasaulis“, p. 275.

tramdomą gaivališkumą.⁷ – taip Gutausko poetinį debiutą apibūdina Kęstutis Nastopka. 1960 m. pasirodęs publikacija almanache *Jaunieji*, po metų jau su pirmąja knyga į literatūros lauką įžengė tuo metu LTSR Valstybinio dailės instituto studentas, jaunasis tapytojas Leonardas Gutauskas, kartu su Sigitu Geda (g. 1943), Marcelijumi Martinaičiu (g. 1936), Juozu Apučiu (g. 1936), Judita Vaičiūnaite (g. 1937), Romualdu Granausku (g. 1939), Tomu Venclova (g. 1937), Jonu Juškaičiu (g. 1933) ir kitais priskirtinas 7-ajame dešimtmetyje debiutavusiai literatūrinei kartai, tyrinėtojų dar vadinamai „vidinės opozicijos“ (Giedrius Viliūnas)⁸, karo ir pokario metais gimusių „jaunųjų modernistų“ (Vilius Ivanauskas)⁹ karta.

Debiutuodamas reikšmingu sovietmečio lietuvių literatūrai laikotarpiu¹⁰, Gutauskas sutinkamas kaip savitas, vitališkas, „šviežias“, sklindinas „gaivališkos jėgos“. Ir nors pasitaiko priekaištų dėl stiliaus nesuvaldymo, abstraktumo ar konservatyvumo, poetinio debiuto recepciją galima būtų apibendrinti kaip palankią, siekiant (į)steigti išskirtinę literatūros lauke Gutausko-poeto poziciją.

Sovietmečio literatūros (o ir dailės) lauke Gutauskas funkcionavo kaip autonomiškas autorius, siekiantis plėsti lauko autonomijos ribas ir mažinti priklausomybę nuo galios poziciją uzurpavusio politinio aparato. Antrosios jo

7 Kęstutis Nastopka, „Du susitikimai su Leonardu Gutausku“, in: *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 141.

8 Giedrius Viliūnas šios kartos raišką apibrėžia taip: „egzistencializmo recepcija, neoavagardizmas ir postmodernizmo pradmenys, klasikinės tradicijos perėmimas Lietuvoje, egzistencializmo, populiariosios literatūros tąsa išėivijoje.“ Giedrius Viliūnas, „XX a. antrosios pusės lietuvių literatūros raidos modelis“, *Literatūra*, 2000, Nr. 39–42, p. 111.

9 Vilius Ivanauskas tipinius šios kartos bruožus apibūdina taip: „Iššūkį šestidesiatnikams‘ metusi karta. Labiau atvira naujoms išraiškoms. Niekada netapusį dominuojančia karta *istebliš- mente*, tačiau savo žinomumu ir pripažinimu visuomenėje sovietmečio pabaigoje beveik prilygo antrajai kartai.“ Vilius Ivanauskas, *Įrėmintą tapatybę: Lietuvos rašytojai tautų draugystės imperijoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 123.

10 Turima galvoje ne tik ryškūs to meto debiutai, bet ir bendras kultūrinis fonas: 7-ajame dešimtmetyje atsinaujina ir stiprėja ryšiai su išėivija, daugėja moderniosios užsienio literatūros vertimų, 1965 m. pradedamas organizuoti „Poezijos pavasario“ festivalis ir t. t. Anot Martinaičio, „tos kartos minėtas periodas simboliškai telpa tarp dviejų knygų pasirodymo: 1960 m. Juditos Vaičiūnaitės pirmosios knygos *Pavasario akvarelės* ir 1972 m. Tomo Venclovos poezijos rinkinio *Kalbos ženklas*, kuris, kaip po kelių metų biografiškai ir pats tos knygos autorius, uždaro šį mūsų literatūrai lemtingą periodą.“ Marcelijus Martinaitis, „Dešimtmečių sąvartoje“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra 1988–2002*, sud. Giedrius Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 10.

poezijos knygos rankraštis sulaukė priekaištų dėl „svetimumo tarybinei literatūros prigimčiai“ (iš tiesų – dėl krikščioniškų simbolių gausos) ir buvo „iššaldytas“ penkiolikai metų. Rašytojo teigimu, „paskatintas sėkmės, kitais metais parašiau naują eilių knygą. Poetų sekcijos posėdyje ji buvo sukritikuota. Esą, čia nebelikę tų gavių, iš gyvenimo išgriebtų detalių ir nuotaikų, kurios puošė pirmą knygelę...“¹¹. Šios knygos leidybos istoriją detaliau analizavusi Rima Malickaitė atskiria *saugią* (sistamai bent iš dalies pataikaujančią) ir *saugančią* poezijos sovietmečiu rūšis, pastarąją apibūdindama kaip tokią, kuria „bandyta saugoti žmogiškumą, savarankišką mąstymą ir nuo sovietinės sistemos autonomišką pasaulėžiūrą“¹². Tokio pobūdžio Gutausko eilėraščių rinkinys *Vartai po diemedžiu* ilgai neįtiko cenzoriams ir kėlė diskusijų net po jo pasirodymo: „vieni jį stengėsi apginti, kiti, priekaištaudami dėl 1976-ųjų ‚klaidos‘, užbėgti naujiems politiniams nekorektiškumams už akių.“¹³

Laikotarpiu tarp pirmosios ir antrosios poezijos knygų (1961–1976) Gutauskas–poetas ėmė produktyviai reikštis kaip poezijos vaikams autorius ir iliustratorius. Viena po kitos pasirodžiusios knygos sutiktos gana palankiomis, nors pradžioje negausiomis recenzijomis. Antai 1981 m. Aleksandras Šidlauskas Gutausko kūrybą vaikams pristato kaip dar menkai pastebėtą kritikų: „Recenzantai noriai rašo apie M. Vainilaičio, A. Matučio, S. Gedos, J. Degutytės, J. Šiožinio, R. Skučaitės, V. Palčinskaitės eilėraščių rinkinius. Poetas Leonardas Gutauskas, deja, vis dar nepatekdavo į recenzuojamųjų ‚sąrašus‘.“¹⁴ Vis dėlto tais pačiais metais Gutauskui už poezijos vaikams knygas *Juoda žemelė – baltas pyragėlis* (1977) ir *Dangaus kalvis Perkūnas* (1980) paskiriama LTSR valstybinė premija, o Martynas Vainilaitis skambiai tvirtina, jog Gutauskas „visiškai susiformavo ir kaip poetas, ir kaip dailininkas [...] Be abejonės, tai unikalus reiškiny s mūsų literatūroje. [...] Šio autoriaus kūriniai nepalyginsi su jokio kito poeto eilėmis. Tai poetas – novatorius. Be to, jo kūryba giliai nacionalinė, sakyčiau, pabrėžtinai lietuviškas L. Gutausko eilėraščių charakteris, temperamentas ir dvasia“¹⁵. Gutausko vaikų literatūroje tarsi „susiliejo“ poeto ir dailininko vaidmenys (tų vaidmenų praktikos), taip su-

11 *Tarybų Lietuvos rašytojai*, t. 1, Kaunas: K. Poželos spaustuvė, 1977, p. 339–340.

12 Rima Malickaitė, „Eilių ‚saugumas‘: Leonardo Gutausko ‚Vartų po diemedžiu‘ leidimo istorija“, *Naujasis židinys–Aidai*, 2006, Nr. 8, p. 307.

13 *Ibid.*

14 Aleksandras Šidlauskas, „Savitu braižu“, *Komjaunimo tiesa*, 1981 04 24.

15 Martynas Vainilaitis, „Kelias neša gerą žinią“, *Literatūra ir menas*, 1981 06 20, p. 5.

kuriant – ką pabrėžė ir kritikai – savitą gutauskišką braižą. Gutausko vaikų poezijos rasime ir mokyklinėse programose, vaikų poezijos polaukyje jis išsaugojo autentiškesnę poziciją nei kituose. Galima pridurti, jog sovietmečiu buvo mažiau lygiaverčių konkurentų, pretenduojančių į specifinę poeto-iliustratoriaus vietą.

Sugrįžkime į Gutausko-poeto debiuto momentą ir pabandykime suprasti aptariamo laikotarpio galimybes. Anot Rimanto Kmitos, „poezijos modernėjimui sovietmečiu būtinos sąlygos pradėjo formuotis maždaug 6-ojo dešimtmečio viduryje: sušvelnėja totalitarinis režimas, subręsta nauja kūrėjų karta ir ima rasti permainingoms palankus, Kavolio žodžiais tariant, kultūrinis trūkumas, ilgesys“¹⁶. Ieškantis tam metui autonomiško poetinio balso, mėginantis savaip interpretuoti tradicinius lietuvių pasaulėvokos archetipus, į poetinę programą įtraukias krikščionišką simboliką¹⁷, pasižymintis nekonformistine sistemai nepataikaujančio, ideologijai oponuojančio asmens laikysena, Gutauskas-poetas ima pretenduoti į poziciją (-as), dėl kurios varžosi panašiu metu debiutuojantieji: Juškaitis¹⁸, Geda¹⁹, Martinaitis²⁰ ir kiti šios kartos atstovai²¹. Kritikų dažniausiai gretinamas

16 Rimantas Kmita, *Ištrūkimas iš fabriko: Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 52.

17 Kaip parodo Rimos Malickaitės tyrimas, cenzorių taisymai ankstyvuosius Gutausko eilėraščius pavertė gerokai labiau panteistiniais nei krikščioniškais.

18 Pasak Kmitos, Juškaičio laikysena būdingas nepriklausomumas, atskirumas, individualumas – tokie bruožai priskirtini ir Gutausko laikysenai. Žr.: Rimantas Kmita, „Jono Juškaičio lyrikos vieta poezijos modernėjime sovietmečiu“, in: *Colloquia*, Nr. 22, 2009, p. 110.

19 Apie konfliktą su Geda pasakoja Gutauskas: „Buvo tik vienas toks nutikimas su Geda, įsmigęs man kaip koks dyglys. Jis išgėręs kalbėdavo, kad aš nusižiūrėjau nuo jo vaikiškas knygas. Tai neapsikentęs sakau Valentinui Sventickui: tu pažiūrėk mano ‚Du žvirblius‘. Jis patikrino bibliotekoje ir pripažino, kad įvyko priešingai, nes aš knygą vaikams išleidau anksčiau nei Sigitas.“ Iš asmeninio pokalbio su Leonardu Gutausku, 2018 08 31.

20 Tiesa, Ankstyvoji Martinaičio kūryba net labiau atitinka „fabriko“ rėmus. P.vz., 1962 m. *Pergalėje*, Nr. 6, publikuojami Gutausko ir Martinaičio eilėraščiai. Martinaičio – apie fašistus ir komjaunuolius, Gutausko – vienas trumpas apie atominius sprogimus („Išpėjimas“), kiti – laisvesni, lyriškesni, gaivesni. Kritiškai ankstyvąją Martinaičio kūrybą užrašuose vertino Romualdas Ozolas: „Tipiškas šiuo atveju Martinaitis, pradėjęs perdėm komjaunuoliškais paistalais ir tik apie praėjusio dešimtmečio vidurį atradęs kažką tikrai savito.“ Romualdas Ozolas, *Atgimimo ištakose: 1970–1980 metų Lietuvos kultūros gyvenimo strichai*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 296.

21 Pasak Audingos Peluritytės-Tikuišienės, ši karta patyrė žemininkų poveikį ir sukūrė savitą žemininkų programos alternatyvą, „kurioje tauta ir žemė, lietuvių kalba ir krašto gamta tampa okupuoto krašto kultūros orientyrais“. Audinga Peluritytė, *Ribos architektonika: Šiuolaikinė lietuvių literatūra ir kontekstai*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 13.

būtent su minėtuoju trejetu, Gutauskas-poetas taip ir neužima pagrindinės šios kartos reprezentanto pozicijos, likdamas tarsi kažkur *greta*, o kartais ir beveik visai pamirštamą²².

Ilgas tarpsnis tarp pirmosios ir antrosios knygos svarbus turint galvoje, kad „kūrinio reikšmė kinta automatiškai sulig kiekvienu pasikeitimu lauke, kuriame jis pateikiamas žiūrovui ar skaitytojui“²³. Per penkiolika metų vangiau dalyvavęs literatūros lauke kaip eilėraščių suaugusiems kūrėjas²⁴ – publikavęsis palyginti retai, nebuvęs aktyvus „Poezijos pavasario“ renginiuose – Gutauskas-poetas kaupė simbolinį kapitalą menčiau nei tiesioginiai jo varžovai, o pakitusios lauko sąlygos²⁵ bei kitų dalyvių padėtys jame negalėjo neatsiliepti ir jo pozicijai (papildomai būtų galima klausti, ar literatūros polaukių hierarchijoje vaikų literatūra neužima žemesnės padėties nei proza ar poezija ir ar ji tarp rašytojų negeneruoja palyginti menkesnio simbolinio kapitalo). Pasak Bourdieu, vietų skaičius lauke ribotas, o poezijoje „dėl siauros jos auditorijos, kurią dažnai sudaro vos keli šimtai skaitytojų, ir nuo to priklausančio menko pelno, kuris ją paverčia nesuinteresuota veikla *par excellence*, be to, dėl jos prestižo (susijusia su romantikų pradėta istorine tradicija) charizmatinis įteisinimas yra lemtas vos keliems asmenims (kartais tik vienam iš kartos)“²⁶. Būti visuotinai legitimuotam *greta*

22 Šiuo požiūriu aktualu pasklaidyti amžininkų atsiminimus: Gutauskas neminimas Vytauto Kubiliaus dienoraščių pirmojoje dalyje (1945–1977), o antrojoje (1978–2004) paminimas vos sykį (plg. Gedos pavardė minima net 37-iuose, Martinaičio – 8-iuose puslapiuose); knygoje *Marcelijus: Atsiminimai apie Marcelijų Martinaitį* (2016) Gutauskas minimas 2, o Geda – 28 kartus; Ellen Hinsey pašnekesių su Tomu Venclova knygoje *Nelyginant šiaurė magnetą* (2017) Gutauskas neminimas, o Geda ir Martinaitis – bent po kelis sykius; minėtuose Ozolo užrašuose jo pavardės taip pat nerasime. Didesnė panašių pavyzdžių sankaupa galėtų iš dalies liudyti ir apie Gutausko simbolinio kapitalo dydį.

23 Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production*, Cambridge: Polity press, 1993, p. 30–31.

24 Palyginus su Geda, minimumu laikotarpiu Gutauskas eilėraščius publikavo beveik keturis kartus rečiau.

25 Pasirodžius antrajai Gutausko poezijos knygai, Antanas A. Jonynas rašė: „Penkiolika metų – nemažas laiko tarpas ne tik vieno žmogaus gyvenime. Nuo to laiko įvyko pakitimų ir visoje lietuvių poezijoje, joje atsirado ir išryškėjo nemažai naujų bruožų ir tendencijų, ir čia bene didžiausią vaidmenį atliko karta poetų, debiutavusių maždaug tuo pat metu, kaip ir Leonardas Gutauskas. Šios kartos poetinė ‚tradicija‘, jos ieškojimai ir atradimai būdingi ir L. Gutausko kūrybai.“ Antanas A. Jonynas, „Sueiliuot lelijos žiedą“, *Naujos knygos*, 1976, Nr. 9, p. 23–24.

26 Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirkščias ekonomikos pasaulis“, p. 289–290.

vis reikšmingesnes vietas poezijos polaukyje užėmusių kitų poetų buvo sudėtinga – vietos, į kurias pretendavo ir Gutauskas, jau buvo „rezervuotos“, o naujos, lygiavertiškai konkuruojančios su jomis, jam įsteigti, regis, tuo metu nepavyko.

Tokią prielaidą iš dalies neigia vėlesnė Gutausko–poeto recepcija, bandžiusi jam tą unikalią poziciją formuoti: 1977 m. Gražina Ramoškaitė, recenzuodama antrąją Gutausko knygą *Vartai po diemedžiu*, stebisi ilga poeto tyła ir pabrėžia jo poetikos disciplinuotumą ir unikalumą²⁷; 1981 m., pasirodžius *Svetingumo namams*, Saulius Žukas savitu ir teigiamu jo poetinio stiliaus bruožu laiko sentimentalumą²⁸, Vilius Gužauskas bando jo pakitusį poetinį braižą „atjauninti“, lygindamas su Gintaro Patacko ir Antano A. Jonyno kūryba²⁹, 1982 m. Kęstutis Nastopka pabrėžia Gutausko poetikos dinamiką, kaitą³⁰ ir t. t. Vis dėl to recenzijose Gutauskui priekaištaujama už nesuvaldytą poetiką, daugiažodžiavimą, barokišką stilių, dekoratyvumą, posmų struktūros dirbtinumą, nenatūralumą, o Vytautas Kubilius 1983 m. gana kritiškai atsiliepia apie Gutausko knygą *Krantas*:

Leonardas Gutauskas – vienas iš tokių nepavargstančių ardytojų. Leidžia jau ketvirtą eilėraščių rinkinį, o eilėraštis vis dar neturi kietų briaunų ir nusistovėjusių vėžių, liejasi netikėtomis vaizdų žaltvykslėmis, nereguliariai dilgsinčia ritmika, aptrupėjusios kompozicijos pavidalais. [...] L. Gutausko lyrika – gana literatūriška savo motyvais ir estetinė savistaba, bet *nekanoniška* [išskirta mano – S. V.]. [...] Ir paskutinėje jo knygoje yra tikros poezijos, tiesa, gana fragmentiškos ir įstatytos į pernelyg dekoratyvinius rėmus.³¹

Gutausko poezijos kritika išlieka gana panaši ir nepriklausomoje Lietuvoje. Toliau priekaištaujama dėl poetinio stiliaus „hermetiškumo“ (tiesa, šiuo aspektu Gutausko poetiką bando apginti, pavyzdžiui, Arnas Ališauskas, jo meditatyvinį, minimalistinį, stebintį lyrinį subjektą siedamas su Donaldso Kajoko eilėraščiais³², ir Valentinas Sventickas, siūlydamas ją vadinti „preciziškos išraiškos poezija“,

27 Gražina Ramoškaitė, „Volungių dovanos“, *Pergalė*, 1977, Nr. 4, p. 171.

28 Saulius Žukas, „Gražiai papartis gruody rūdija...“, *Literatūra ir menas*, 1981 02 14, p. 5.

29 Vilius Gužauskas, „Šaltinis niekad neišdžius“, *Pergalė*, 1981, Nr. 1, p. 171.

30 Kęstutis Nastopka, „Iš arti į save“, *Literatūra ir menas*, 1982 12 18, p. 4.

31 Vytautas Kubilius, „Mėlyno eilėraščio krante“, *Pergalė*, 1983, Nr. 3, p. 169–171.

32 Arnas Ališauskas, „Betliejaus pamatai: kalbos ir ledo luitai“, *Literatūra ir menas*, 1996 12 14, p. 4

grįsta lakoniškumu ir paprastumu³³), o Vytauto Kubiliaus parengtoje *XX a. lietuvių literatūros istorijoje* jo poetika ir vėl palyginama su Gedos, taigi toks lyginimas tapo bemaž Gutausko-poeto vaidmens leitmotyvu.

Kitas svarstytinas klausimas, kaip Gutausko-poeto kūrybos vertinimą, interpretacijas ir poziciją literatūros lauke galėjo paveikti dailininko profesionalo statusas. Šiuo aspektu visų pirma išskirtini Gintarės Bernotienės straipsniai ir monografija *Menų sąveikos ieškojimai: Judita Vaičiūnaitė ir Leonardas Gutauskas* (2005). Pasak Bernotienės, Gutausko kūryboje „iš dailės atėję tam tikri vaizdo tipai (paveikslas, portretas, peizažas, grafika ir t. t.) tampa poetinio vaizdo sąrangos charakteristikomis; vaizdo kūrimo operacijos, specifinės meno kūrinių technikos, perkeltos į poezijos dirvą, leidžiasi aprašomos dailėtyriniais vaizdo kompozicijos terminais, o paties poetinio vaizdo ypatumai atsiskleidžia kaip tam tikros vaizdo sąrangos strategijos“³⁴. Literatūrologė Gutausko poezijoje analizuoja tai, ko įprastiau ieškoma dailėje: vaizdų ir spalvos ekspresyvumą, raiškumą, tapybiškumą, stilizavimą ir pan. Darytina prielaida, kad tokią analizės perspektyvą suponuoja ne tik patys tekstai, bet ir Gutausko-dailininko vaidmens įtaiga. Bet kuriuo atveju tai jau akademinų tyrimų plotmė, o štai daugelyje nuo pat pirmosios knygos pasirodžiusių Gutausko kūrybos recenzijų dailininko vaidmuo virsta bemaž stereotipu, neretai atrodo priduriamas tarsi automatiškai, aprioriškai, lyg Gutauskas-poetas be Gutausko-dailininko neegzistuoję, pavyzdžiui: „Beveik kiekviename eilėraštyje jaučiamas poetas-dailininkas“ (Vainilaitis, 1981), „Dailininkas ir poetas nutrynė ribą tarp eilėraščio, paveikslo ir iliustracijos“ (Auryla, 1986), „Ir visose knygose medžiaga (jeigu norit – aliejiniai dažai) eilėraščiams tapyti yra minėtoji kalba, o drobė, gruntas, pagrindas – Šventraštis“ (Ališauskas, 1996). Tokią tendenciją fiksuoja ir Kęstutis Nastopka: „Leonardo Gutausko poezijos vertinimą sugestionuoja jo dailė. Retas rašiusiųjų apie poetą nepaminėjo ‚vizualių‘ metaforų, ‚tapybiškų‘ vaizdų. Tik vieni tai aiškino kalbėjimo laisvumu, kiti estetiniu nuotoliu, tretį ‚meistriškumo eksponavimu‘.“³⁵

33 Gvidas Raudonius, Valentinas Sventickas, „Leonardo Gutausko universalumas“, *Atgimimas*, 1996 10 18, p. 11.

34 Gintarė Bernotienė, *Menų sąveikos ieškojimai: Judita Vaičiūnaitė ir Leonardas Gutauskas*, Kaunas: VDU leidykla, 2005, p. 162.

35 Kęstutis Nastopka, *op. cit.*, p. 4.

Gutauskas-dailininkas

Beveik tuo pačiu metu kaip poeto prasideda ir Gutausko tapytojo karjera³⁶. Gutauskui-dailininkui būdingas dėmesys lietuvių kultūros tradicijai, religijai, mitologijai, legendoms, folklorui, sąveika su „Vakarų viduramžių miniatiūros, ankstyvojo italų renesanso, Egipto dailės, Afrikos skulptūros, koptų freskų, bizantinių ikonų, japonų raižinių ir kitomis dailės tradicijomis“³⁷. Sovietmečio dailės lauke jis priskiriamas „tyliųjų modernistų“ kartai.

Sekant Gutausko-dailininko kūrybos receptiją (kuri, palyginti su literatūros, nėra tokia gausi) kyla įspūdis, kad parodose jis dalyvauja epizodiškai (už tai susilaukia priekaištų), tačiau dalis tų nedažnų parodų dailės lauke sukelia diskusijas, pavyzdžiui: „Vargu ar beįmanoma prisiminti problemiškesnę lietuvių dailės parodą per pastarąjį dešimtmetį [...] Ir pagaliau – ar memorialinė tapyba reikalinga šiame dinamiškame, racionaliaame, skeptiškaame amžiuje?“³⁸ Taip pat atrodo, kad Gutauskas greičiau priimamas populiariosios receptijos (tampa „liaudies menininku“) nei dailėtyrininkų: „Iš minios atsišaukė grafikas R. Čarna: ‚Tu, Leonardai, atmenu, jau iš pat pradžių buvai savas. Nekūrei apie save auros. Tavo kūryba į žmones atėjo savais keliais, ne menotyryninkų lydimu. Sveikas sugrižęs, sūnau palaidūne!‘.“³⁹ Apie „neįšventinimą“ į dailės lauką ir ambivalentišką padėtį jame liudija ir dailėtyrininkai⁴⁰, ir pats Gutauskas:

Po vienos mano parodos, už kurią 1998 m. gavau Vyriausybės meno premiją, dailės žurnale nebuvo net žinutės, kad Gutauskas gavo tokią apdovanojimą. Nors mano „abrozdoi“ tuomet buvo eksponuojami net penkiose galerijos „Vartai“ salėse. Buvo

36 Pasak Ilmos Mazrimienės, „Nuo 1960-ųjų jis dalyvauja parodose, o pirmoji asmeninė ekspozicija surengiama 1965 metais“. Ilma Mazrimienė, *op. cit.*, p. 32.

37 Antanas Andrijauskas, *op. cit.*, p. 101.

38 Nijolė Tumėnienė, „Nauja tradicijos samprata“, *Literatūra ir menas*, 1988 04 23, p. 13.

39 „Ilga Leonardo Gutausko kelionė į Kauną su vienuolika abrozdu Maironio miestui: Leonardą Gutauską po parodos kalbina Vida Savičiūnaitė“, *Lietuvos rytas*, 1994 10 07, p. 37.

40 Nijolė Adamonytė taip apibūdina Gutausko vietą sovietmečio dailės lauke: „Vis dėlto sovietinėje dailėje Gutauskas yra atsiskyrėlis, baustas ne tik paties pasirinkta vienatve, bet ir priverstine izoliacija. Jo tapyba, kaltinta atotrūkiu nuo ‚aktualių epochos problemų‘, iš tiesų vargiai įsikomponuoja tuometinio meno aprėptyje, o pavardė beveik neaptinkama atrankinių grupinių parodų sąrašuose.“ Nijolė Adamonytė, „L. G.“, in: *Leonardas Gutauskas: Tapyba, akvarelė, piešiniai*, sud. Tadas Gutauskas, Vilnius: Galerija TaDas, 2008, p. 12.

rodomi „abrozdu“, sukurti nuo pat 1960 m. Ir visi, kas buvo atėję, sakė, kad tai geriausia tų metų paroda.

Kai anais „čėsais“, 1980-aisiais, gavau Valstybinę premiją, tai vėlgi buvo premija ne už tapybą, o už eilėraščius. O Dailininkų sąjunga tuo metu netruko „pasisavinti“ apdovanojimo – visur rašydavo, kad dailininkas Gutauskas gavęs Valstybinę premiją. Betgi ne Dailininkų sąjunga man ją davė.⁴¹

Gutauskas priklausė 9-ojo dešimtmečio pabaigoje susibūrusiai dailininkų grupei „24“ ir atstovavo konservatyvesnei (postmoderniam menui daugiau ar mažiau oponuojančiai) jos narių daliai. Grupei priklausančių dailininkų parodos neretai buvo lydimos ir poezijos skaitymų, tačiau patys dailininkai, regis, nesijautė vertinami kaip „poetai“, rašytojai nenorėjo jų lengvai priimti į savo gretas⁴².

Gutauskas-prozininkas

Gutauskas kaip prozininkas debiutavo palyginti vėlai, tačiau didelio dėmesio sulaukęs pirmasis romanas *Vilko dantų karoliai*, prieš tai dalimis pasirodęs kultūrinėje spaudoje, 1992-aisiais pelnė jam Lietuvos rašytojų sąjungos premiją, o pats Gutauskas teigia tik po šio romano pasijutęs priimtu į rašytojų būrį:

Tik įsivaizduokit, kaip buvo sunku nebaigus „univerkos“ ar bent jau kokio pedagoginio įeiti į rašytojų pasaulį. Kiek reikėjo metų, kad rašytojai mane pripažintų. Bet po truputį nuo 1961 m. įveikiau šitą barjerą. Pats, be jokių literatūros mokslų,

41 „Po blogų metų ateina vaisingi: Leonardą Gutauską kalbina žurnalo ‚Veidas‘ žurnalistas“, 2001 12 20, prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/archive/lgutauskas-po-blogu-metu-ateina-vaisingi.d?id=674153>.

42 „Juk daugelis (gal visi?) iš ‚24‘ – poetai irgi rašytojai. Todėl manyčiau, jog pats laikas būtų paskelbti ereziją: kokį vakarą, susėdę aplink dzūkiškos arielkėlės butelio laužą, imam ir atsi-verčiam Knygą ‚24. Poezija‘. [...] nebūtų skirstymo į poetus ir nepoetus (kaip ta lig šiol gaji formulė ‚tapytojas – netapytojas‘). [...] Skelbdamas šią ereziją (tokiu žodžiu, matyt, apskelbtų mūsų knygą poetų klanas, lietuviškai – bala), turiu slaptą viltį, jog knygos ruošimas kažkokiu nežinomu būdu neleistų mums išlakstyti iš laivo, išsilakstyti, kaip tai daro pelės, sprunkančios iš skėstančio burlaivio.“ Leonardas Gutauskas, „Be pavadinimo: Grupei ‚24‘ – dešimt metų“, Šiaurės Atėnai, 1999 07 10, p. 6.

lesiodamas, nešdamas į avilį po kruopelę, pasidariau rašytojas. Pirmą kartą rašytojai mane „pastebėjo“ tik 1991 m.⁴³

Apie ambivalentišką tuometinę Gutausko rašytojo–dailininko poziciją lauke ir jos potencialų poveikį prozos recepcijai liudija Petro Braženo svarstymai 1991 m. pasirodžiusioje recenzijoje: „Knyga priklauso pripažinto dailininko ir poeto plunksnai, bet dėl to ji vienodai gali ir pretenduoti į savotišką imunitetą, ir... būti priskirta laisvalaikio ‚išdaigoms‘, hobi.“⁴⁴

Bourdieu nuomone, norint ilgam įsitvirtinti lauke, reikia sukurti „savo ‚ženklą‘, pradėti naują epochą – tai abiem prasmėmis laimėti savo kitoniškumo tarp kitų gamintojų (ypač labiausiai išsventintųjų) pripažinimą; be to, tai reiškia sukurti ir naują padėtį avangarde, aplenkiant jau užimtas padėtis“⁴⁵. Šiuo požiūriu *Vilko dantų karoliai* (ypač pirmoji romano dalis) padėjo steigti specifinį Gutausko–prozininko vardą ir kuriam laikui suteikė jo autoriui unikalią padėtį lauke. Tai liudija palanki kritikų, pavyzdžiui, Alberto Zalatoriaus reakcija: „Gutausko rašymas – tai bandymas kuo tiksliau užfiksuoti viską, kas vieną gražią dieną, griuvus užtvankai, išsilieja iš perpildyto atminties rezervuaro. [...] *Vilko dantų karoliai* žavi ir dėl neeilinės kūrėjo vaizduotės. Turiu galvoje ne fantazavimus, o gebėjimą įsijausti, išplėtoti detalę, žaisti asociacijomis, konstruoti nestandartišką, giliai įstringantį paveikslą.“⁴⁶

Galima teigti, kad susidomėjimą šiuo romanu veikė ir Gutausko–poeto bei Gutausko–dailininko sukauptas kapitalas, ir pokyčių valstybėje aura, išsilaisvinimo nuotaikos. Vis dėlto kritikų greitai įtrauktas į lyginimo paradigmą – lietuvių literatūros lauke gretintas su Broniaus Radzevičiaus, platesniame – su Marcelio Prousto ar Günterio Grasso didžiaisiais opusais, – užgožęs Gutauską–poetą, Gutausko–prozininko įgytas ženklas, regis, nebuvo pakankamai specifinis (nepaisant palyginti netipinės raiškos, jame vyrauja tradicinė, krikščioniškais idealais grįsta pasaulėvoka). Ši situacija Gutausko–prozininko ir visuotino įsitvirtinimo Gutausko–prozininko figūrai šiuolaikinės lietuvių literatūros kanone negarantavo,

43 „Po blogų metų ateina vaisingi: Leonardą Gutauską kalbina žurnalo ‚Veidas‘ žurnalistas“, 2001 12 20, prieiga internetu: <https://www.delfi.lt/archive/lgutauskas-po-blogu-metu-ateina-vaisingi.d?id=674153>.

44 Petras Braženas, *Amžininkai ir bendrininkai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 193.

45 Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirksčias ekonomikos pasaulis“, p. 309.

46 Albertas Zalatorius, *Literatūra ir laisvė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 328–329.

nors 2001 m. jis buvo apdovanotas Nacionaline kultūros ir meno premija už poeziją ir prozą⁴⁷. Tam įtakos galėjo turėti ir jau sovietmečiu jo amžininkų prozininkų Romualdo Granausko, Juozo Apučio lauke užimtos vietos (dar labiau išryškėjusios pasirodžius Granausko apysakai *Gyvenimas po klevu*, Apučio *Keleivio novelėms* ir kitiems jų kūriniams), taip pat ir panašiu metu išleistos novatoriškos jaunesnės kartos rašytojų Ričardo Gavelio, Jurgio Kunčino, Jurgos Ivanauskaitės knygos. *Vilko dantų karolių* estetinės vertės klausimu išsiskyrė dviejų žymių kritikų – Kubiliaus ir Zalatoriaus – nuomonės. Kubilius pasitiko šį romaną ne vien palankiais žodžiais ir priekaištavo dėl vaizduotės nesuvaldymo, chaoso.

Vėliau pasirodę Gutausko romanai, nors dalis ir pateko į kūrybiškiausių knygų dvyliktukus, nebesukėlė tokio didelio rezonanso, o Valdemaras Kukulas pabrėžė po *Vilko dantų karolių* sekusios Gutausko prozos turinio inerciją, monotonią: „Iš tiesų po šoko, išgyvento pasirodžius pirmajai ‚Vilko dantų karolių‘ daliai, visi jautėme stiprėjantį nusivylimą, nes seko vis ta pati kūryboje eksploatuojama patirtis.“⁴⁸

Problemiškas atrodo klausimas, ar *Vilko dantų karoliuose* fragmentiškai projektuojamą meno lauko modelį ir autobiografiško personažo Šimo Tado, neva nesureikšminančio savo vietos tame lauke (*nesuinteresuoto suinteresuotumo* principas), tipą galėtume traktuoti kaip, Bourdieu žodžiais tariant, „įsivaizduojamą bejėgiškumo, nerealizuotų ambicijų inversiją“⁴⁹? Šimo Tadiui – panašiai kaip jį sukūrusiam Gutauskui – būdinga nekonformistinė laikysena („po perkūnais, kad aš važiuočiau, į kažkieno subinę liščiau nežinai už ką“)⁵⁰, jis jaučiasi deramai neįvertintas („juk iki tos knygos manęs tarsi nepastebėdavo, tarsi buvo tik tapytojas T. G., o jokie poeto T. G nebuvo nė užuominos“)⁵¹, siekia būti pripažintas, smerkia galios pozicija lauke manipuluojančias institucijas (Dailės sąjungą vadinama mafija), stebi kovas dėl geresnės pozicijos lauke, pašiepia kritikų vertinimus, nukreiptus *ad hominem*, bando (pa)teisinti dalyvavimą skirtinguose laukuose ir t. t. Galbūt šią meno lauko projekciją galėtume sociokritiškai perskaityti kaip

47 Premija skirta už romanus *Vilko dantų karoliai*, *Laiškai iš Viešvilės*, *Šešėliai* ir eilėraščių knygą *Popierinė dėžutė*.

48 Valdemaras Kukulas, *Vertybių apžvalgos ratas: Žvilgsnis į 2004–2011 m. kultūrinę spaudą*, Kaunas: Kauko laiptai, 2012, p. 65.

49 Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production*, p. 174.

50 Leonardas Gutauskas, *Vilko dantų karoliai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1990, p. 132.

51 *Ibid.*, p. 130.

literatūrinį bandymą (ap)saugoti savo įvaizdį, įtvirtinti nepriklausomo, laisvo rašytojo–dailininko laikyseną. O gal teigdamas, kad į *Vilko dantų karolius* perkėlė visus savo kompleksus, Gutauskas–prozininkas kuria iliuziją, trinančią ribas tarp tikrovės ir fikcijos, iliustruojančią Bourdieu mintį, esą „gyvenime kaip romanuose, išgalvoti personažai – o ir romanų rašytojai tarp jų – galbūt yra tie, kurie priima fikciją rimtai, ne todėl, kad pabėgtų nuo realybės į vaizduotės pasaulius, bet todėl, [...] kad jie negeba priimti realybės rimtai, negali susitvarkyti su tokia dabartimi, kokia įkyri ir bauginanti ji pasirodo“⁵²

Aktyvus ratelių dalyvis vs didysis meno atsiskyrėlis

Nors ir įgavęs *menininko vienišiaus* etiketę⁵³, Gutauskas taip pat dalyvauja neoficialiame literatūriniame gyvenime, palaiko ryšius su kitais rašytojais, dailininkais, kompozitoriais. Henrikas A. Čigriejus išskiria tokią draugų kompaniją: Martinaitis, Aputis, Geda, Gutauskas, Petras Repšys, Donatas Katkus⁵⁴; Bernotienė pristato dailininkų būrelį, kuriam priklausęs Gutauskas kartu su Antanu Martinaičiu, Šarūnu Šimulynu, Vytautu Šeriu ir kitais, dalyvaudavo „alternatyviose meno erdvėse rengtuose poezijos skaitymuose jau nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio“⁵⁵; Martinaitis mini bohemiškus „posėdžius“ dailininkų – tarp jų ir Gutausko – dirbtuvėse⁵⁶; Venclova prisimena, kaip jie kartu su Martinaičiu, Geda ir Gutausku sėdėjo pas jį bute ir gerdami vyną diskutavo apie „pažįstamą latvių poetą Knutą Skujenieką“⁵⁷ ir t. t.

Dalyvavimas dailininkų ir rašytojų ratuose rodo, kad Gutauskas, kartu su kitais konkrečių ratelių, draugų grupių nariais, kaupė socialinį kapitalą, o, pasak

52 Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production*, p. 159.

53 „Gutauskas – didysis mūsų meno pasaulio atsiskyrėlis, kurio visiškai neslegia nei vienatvė, nei izoliacija nuostabaus grožio Ūlos ir Merkio susitikimo erdvėje.“ – tapytoją Gutauską pristato Antanas Andrijauskas, iliustruodamas ir paties menininko steigtą savaizdį. Žr.: Antanas Andrijauskas, *op. cit.*, p. 102.

54 *Marcelijus: Atsiminimai apie Marcelijų Martinaitį*, sud. Giedrius Genys ir Fausta Radzevičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016, p. 113.

55 Gintarė Bernotienė, „Dailininkų poezija XX a. 7–8 dešimtmečiais: iš Antano Martinaičio archyvo“, *Colloquia*, Nr. 30, 2013, Nr. 30, p. 73.

56 Marcelijus Martinaitis, *op. cit.*, p. 14.

57 *Marcelijus: Atsiminimai apie Marcelijų Martinaitį*, p. 105.

Bourdieu, socialinio kapitalo apimtis priklauso nuo agento ryšių tinklo dydžio ir, esant palankioms sąlygoms, gali būti konvertuojama į ekonominį ar simbolinį kapitalą bei padėti pelnyti „kilmingą vardą“ (apie ką iš dalies liudytų gautos premijos⁵⁸). Papildomi šaltiniai (pirmiausia – pokalbiai su amžininkais) reikalingi siekiant nustatyti, kokią vietą minėtuose rateliuose užėmė Gutauskas, kokios jo „specifinės savybės“ leido trumpiau ar ilgiau būti tų kompanijų nariu. Svarstyтина, ar menininko atsiskyrėlio savivaizdis, kurį iš dalies neigia dalyvavimas šiuose rateliuose, nėra parankus ambivalentiškai Gutausko padėčiai lauke. O gal tai sąveikos tarp susiklosčiusios padėties lauke ir Gutausko savivokos išdava?

Išvados

Gutausko kūrybos kritika, sovietmečio literatūros archyvai, su menininku rengti pokalbiai ir kita naudota medžiaga liudija, jog iki šiol menininkas užima ambivalentišką poziciją šiuolaikinės lietuvių literatūros lauke, kurią skambiai galima apibūdinti kaip „nerimastingą lūkuriavimą ant kanono slenksčio“. Iš pažiūros gausūs laimėjimai, turėję pelnyti prestižą, negarantavo jam *charizmatiško įteisinimo* ir ryškiausių pozicijų lauke, o dalyvavimas sinchroniškai ir dailės, ir literatūros pasauliuose šią ambivalentišką „tarpinę“ padėtį, stereotipizuojamą recepcijos, tik paryškino, veikiau didindamas konkurenciją ir reikalingų investicijų dydį, nei artindamas prie šių laukų centro. Pasitelkdami Alfonso Andriuškevičiaus žodžius, galėtume Gutauską literatūros ir dailės laukuose vadinti „pusiau saviškiu“⁵⁹.

Gutauskas neužėmė galią suteikiančių oficialių pareigų, nesirinko „tautos balso“, „kultūrininko-intelektualo“ ir panašių platesnės auditorijos simpatijas

58 „O vis dėlto Nacionalinę premiją tai davė man Geda, nes tuo metu buvo premijos komisijos pirmininku. Iš Dubultų, Latvijos rašytojų namų, jis parašė: ‚Kaip vis dėlto gerai, kad kartais iškrenta puikios kortos.‘ Taip kad, su tom draugystėm...“ Iš asmeninio pokalbio su Leonardu Gutausku, 2018 08 31.

59 Panašiai kaip Gutauskas apie savo svetimumą tarp literatų, neturint filologinio išsilavinimo, Andriuškevičius kalba apie save dailės lauke, veikiantį be dailės išsilavinimą liudijančio diplomo: „...bet kai aš įsibroviau į dailės sritį, aš tikrai buvau pusiau saviškis, nes aš nebuvau baigęs dailės istorijos. Ir, suprantate, kai aš pradėjau rašyti tekstus apie dailę: vieniems tie tekstai buvo pakenčiami, kitiems patiko, treiems nepatiko. Ir tiems, kuriems nepatiko, kurie norėjo mane kritikuoti, peikti, traukti per dantį, nebuvo geresnio argumento kaip ‚jis gi nebaigęs dailės istorijos...‘“ Alfonsas Andriuškevičius, LRT laida „Kalbantys tekstai“, 2018 05 02.

pelnyti galėjusių padėti vaidmenų. O jo artimiausi „konkurentai“ poezijos polaukyje – Geda ir Martinaitis – ėjo oficialias pareigas LTSR Rašytojų sąjungoje, palyginti aktyviau reikėsi poezijos sekcijos ir kitų susirinkimų metu, buvo įtraukiami į „Poezijos pavasarių“ programas, kitaip tariant, ne tik tekstais, bet ir viešais veiksmais dalyvavo įtvirtindami savo statusą. Gutauskas oficialiame literatūriniame gyvenime dalyvavo vangiai ir epizodiškai, „Poezijos pavasarių“ programose jo pavardė figūruoja menkai, o pats teigia šio festivalio renginiuose nedalyvavęs. Turint galvoje, kad Geda ir Martinaitis aktyviai reikėsi ir Sąjūdžio metu, galima būtų teigti, kad Gutauskas šiuo požiūriu netapo tokia atpažįstama ir įtakinga figūra, nesukurdamas įtaigesnio mito, galėjusio padėti labiau įsitvirtinti lietuvių literatūros istorijoje ir populiariojoje receptijoje.

Gutauskas iki šiol nėra gavęs nei „Poezijos pavasario“ (Maironio), nei „Poezinio Druskininkų rudens“ (Jotvingio) premijų, kurių laureatus renka patys kūrėjai, taip tarsi „iššventinantys“ poetą į savo gretas, todėl tai iš dalies galėtų liudyti ir nepankamą simbolinį kapitalą poezijos polaukio viduje. Susidaro įspūdis, jog per du laukus „žaisti“ bandęs autorius čia nebuvo itin svetingai sutinkamas, galbūt ir ši ambivalentiška, *nei čia nei ten* padėtis suponuoja savotišką atskirtį, nepriėmimą, pabrėžiamą ir paties Gutausko, dar 1991 m. sakiusio: „Išleidau šešias eilių knygeles. Išleidau – ir nieko, tarsi nebūčiau nė vienos parašęs.“⁶⁰

Remiantis Gutausko pavyzdžiu atrodo, kad simbolinis kapitalas vienaip cirkuliuoja tarp gamintojų, kitaip – tarp vartotojų. Meno lauko viduje jis sunkiau perkeliamas iš vieno polaukio į kitą nei lauko išorėje: gamintojai, kurie dėl geresnių pozicijų konkuruoja tarpusavyje, nėra linkę lengvai pripažinti varžovo kapitalo, sukaupto kitame lauke ar polaukyje, tuo tarpu vartotojai, kurie dėl „žaidimo teikiamų laimėjimų“ nesirungia, skirtingus kapitalus linkę sujungti (ką iš dalies liudytų ir Gutausko *Vilko dantų karoliai* pirmos dalies tiražo – 80 000 egz. – išpardavimas). Paprasčiau tariant, auditorija labiau mato ir vertina „daugialypę asmenybę“, romantizuoja visapusišką talentą, o kitam *agentui* aktualiausia konkrečiau lauko / polaukio situacija, kurioje jis pats siekia būti kapitalistas ir kurios prasme ir logika jis tiki.

Pasak Bourdieu, egzistuoja klaidinga investavimo nuojauta, kuria pasižymintys rašytojai „gali atkakliai ir ilgai laikytis įsikibę pradėjusių silpnėti padėčių,

60 „Be kurpalio: Leonardą Gutauską kalbina Jonas Vabuolas“, *Nemunas*, 1991, Nr. 8, p. 41.

kai geriausiai informuoti lauko dalyviai jas palieka“⁶¹. Šiuo požiūriu Gutausko laikysena posovietinėje Lietuvoje darėsi aktuali, o sakralesnės, moraliniais idealais paremtos kūrybos poreikis sumenko kintant lauko struktūrai, vykstant kartų transformacijai ir palankesnes pozicijas įgyjant „laiko dvasią“ labiau atitinkančiams maištingesniems, ironiškesniems kūrėjams.

Vis dėlto siekiant geriau suvokti savitą Gutausko poziciją lietuvių literatūros lauke, derėtų ne tik išsamiau ištirti bei palyginti pagrindinių „varžovų“ socio-kultūrinės trajektorijas, bet ir gerokai plačiau išanalizuoti dailės bei prozos laukų raidą. Tokiu atveju tyrimą smulkinti dalimis, taip pat, pavyzdžiui, nustatant ir kintančias kritikų vietas lauke (galią, kuria jie manipuliuoja skirtingais laikotarpiais). Reiktų ne tik bandyti suprasti, „kaip susiformavo tie, kurie jas užima, tikriausiai kaip brendo polinkiai, kurie padėjo jiems iki šitų padėčių ateiti bei rasti būdą jose veikti ir išlikti“⁶², bet ir „nustatyti kiekvienam laikotarpiui būdingus trajektorijų kritinius taškus, kuriuos dažnai nėra nekvestionuojant manoma buvus ten, kur jie yra šiandien.“⁶³ Manytina, kad atlikus tokį – kompleksišką ir turbūt neišvengiamai kolektyvinį – tyrimą, sovietmečio literatūros istoriją galima būtų perskaityti ne (tik) kaip raiškos modernėjimo, oponavimo vyraujančias sistemas, išsilaisvinimo istoriją, bet sykiu ir kaip keliasluoksnių, nevienareikšmių kovų dėl siekio būti „iššventintam“ ir pripažintam pasakojimą.

Gauta 2018 11 03

Priimta 2018 11 16

61 Pierre Bourdieu, „Kultūrinės produkcijos laukas, arba atvirkščias ekonomikos pasaulis“, p. 298.

62 *Ibid.*

63 *Ibid.*

The Ambivalent Place of Leonardas Gutaszkas in the Field of Lithuanian Literature

Summary

Leonardas Gutaszkas (b. 1938) is a well-known Lithuanian artist, poet and prose writer, who began his career in the 1960s, an important decade in the development of Lithuanian literature. Noted for his Christian stance and opposition to political oppression, his refusal to appease the censors, Gutaszkas worked as an authentic creator in the field of Lithuanian literature during the Soviet period, with his work being favourably received by the critics. A film based on his famous novel *A Wolf Tooth Necklace* and with the same title was made in 1997.

Even though Gutaszkas's critical reception and other factors contributing to his prestige (for example, prizes, the sale of his paintings) are not markedly different from those of other artists who were more readily 'sanctified' or canonized, he did not become a representative figure of his generation, neither as a poet nor as a prose writer did he become firmly represented in Lithuanian language and literature school programmes, nor was his work put on permanent display in the National Art Gallery. This is why in this article, using Pierre Bourdieu's theory of the sociology of literature, separating out Gutaszkas's main roles – Gutaszkas as poet, Gutaszkas as artist, Gutaszkas as prose writer – consideration is given as to how Gutaszkas's specific, ambivalent position was formed, as to how the positions taken in the fields of art and literature interact, what effect the labels pinned on him by critics, such as 'a dual / double / multi-faceted talent', 'an artist who also writes', could have had on the reception of Gutaszkas's work.

Keywords: Leonardas Gutaszkas, sociology of literature, Pierre Bourdieu, field of Lithuanian literature, symbolic capital.
